

Sołtan, Andrzej

Źródła do dziejów Warszawy popowstaniowej w Rosyjskim Państwowym Archiwum Historycznym

---

Almanach Muzealny 3, 177-186

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW WARSZAWY POPOWSTANIOWEJ W ROSYJSKIM PAŃSTWOWYM ARCHIWUM HISTORYCZNYM

Opracowanie: *Andrzej Soltan*

Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne (RGIA) w Sankt Petersburgu należy do najbardziej zasobnych w polonica archiwów zagranicznych. Na jego bogactwo w tym względzie i znaczenie dla polskiej nauki historycznej zwrócił uwagę w 1958 r. Z. Kolankowski, stwierdzając, że możliwie pełne zinwentaryzowanie wszystkich przechowywanych w nim, a interesujących nas materiałów wymagałoby planowej i systematycznej pracy licznego zespołu historyków różnej specjalności¹. Przypomniany przez niego postulat utworzenia w Petersburgu polskiej stacji naukowej, niezbędnej dla podłożenia tak szeroko zakreślonemu przedsięwzięciu, okazał się jednak w istniejących warunkach nie do zrealizowania. Przez ostatnich kilka dziesiątków lat dostęp do archiwów rosyjskich był bowiem utrudniony i tylko nielicznym historykom polskim udawało się dotrzeć do zgromadzonych w nich źródeł².

Na ogromną wartość zasobu Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego dla badaczy zajmujących się dziejami Warszawy pierwszy wskazał R. Kołodziejczyk, dając przegląd zawartości kilkudziesięciu woluminów dokumentujących gospodarkę komunalną miasta w latach 1864–1914 zarejestrowanych podczas kwerendy wykonanej w znajdują-

¹ Z. Kolankowski, *Archiwum Historyczne w Leningradzie i jego polonica*, „Kwartalnik Historyczny” 1959, LXV, nr 3, s. 1018.

² M. in. R. Kołodziejczyk, *Archiwum Feldmarszałka Iwana Paskiewicza namiestnika Królestwa Polskiego*, „Archeion” 1961, XXXIV, s. 95–104; S. K. Kuczyński, *Polonica heraldyczne i sfragistyczne w zbiorach leningradzkich*, tamże, 1978, s. 191–213.

cym się tam zespole aktowym dawnego rosyjskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (fond 1287)³. Jak wiadomo, po upadku Powstania Styczniowego w miarę nasilania się kursu na likwidację resztek autonomii Królestwa Polskiego, władze carskie podjęły szereg kroków ograniczających samorządność magistratu warszawskiego, doprowadzając do tego, że każda jego poważniejsza inicjatywa czy wydatek musiały być sankcjonowane nad Nową. W aktach petersburskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, któremu te sprawy podporządkowano, zachowały się na skutek tego liczne dokumenty dotyczące inwestycji miejskich w Warszawie, z obszerną niejednokrotnie motywacją, planami, rysunkami architektonicznymi i technicznymi. Do poszerzenia naszej wiedzy o zawartości tego bogatego w varsawiana, zespołu doszło w 1997 r. Delegowani do Petersburga — z ramienia Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych — E. Rosowska i R. Kołodziejczyk, prócz dalszej penetracji akt Departamentu Gospodarki MSW kwerendą swoją objęli również inventarze zasobu aktowego powstałego w jego miejsce w 1904 r. Głównego Zarządu do Spraw Gospodarki Komunalnej (fond 1288)⁴.

Niektóre spośród ujawnionych dotąd akt dotyczące najważniejszych inwestycji warszawskich tego czasu — wodociągów i kanalizacji, komunikacji miejskiej, gazyfikacji i oświetlenia, budowy mostów i nabrzeży, regulacji i brukowania ulic, a także budżetu miasta, poboru podatków i ogólnie polityki magistratu — zaprezentowane zostały w listopadzie 1997 r. na wystawie „Polonica i varsawiana w zbiorach petersburskich” w Muzeum Historycznym m. st. Warszawy, podczas festiwalu kultury rosyjskiej „Sankt Petersburg w Warszawie” odbywającego się z okazji podpisania umowy o współpracy obu miast w dziedzinie kultury i sztuki⁵. Dwa lata później kilkanaście innych i dotąd nieznanych varsawianów ze zbiorów RGIA udostępniona nam w ramach wystawy „Sankt Petersburg i Warszawa na przełomie XIX i XX wieku. Początki nowoczesnej infrastruktury miejskiej” — eksponowanej od 8 grudnia 1999 do 31 stycznia 2000 r. w Petersburgu, a od 6 marca do 30 kwietnia 2000 r. w Warszawie — której organizatorami prócz Muzeum Historycznego m. st. Warszawy oraz Muzeum Historii Sankt Petersburga były także

³ R. Kołodziejczyk, *Varsawiana w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym w Leningradzie*, „Rocznik Warszawski” 1969, IX, s. 347–352.

⁴ Tenże, Sprawozdanie z pobytu naukowego w Petersburgu w dniach 15–29 kwietnia 1997 r. (maszynopis); także E. Rosowska, Sprawozdanie z pobytu naukowego w Rosyjskim Państwowym Archiwum Historycznym (RGIA) w Petersburgu w dniach 15–29 kwietnia 1997 r. (maszynopis).

⁵ A. Sołtan, *Polonica i varsawiana w zbiorach petersburskich*, „Rocznik Warszawski” 1998, XXVIII, s. 348–350.

Archiwum Państwowe m. st. Warszawy i Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne⁶. Do zaprezentowania ich na wystawie przyczyniła się kwerenda archiwalna wykonana dla potrzeb scenariusza. Ponieważ ze względów ekspozycyjnych zdecydowano pokazać na wystawie przede wszystkim plany i rysunki architektoniczne, stanowiące tylko niewielką część materiałów zewidencjonowanych w trakcie kwerendy, wydaje się zasadne podanie w tym miejscu pełnego ich wykazu. Wskazuje on na istnienie dokumentów dotyczących się Warszawy w zasobach aktowych także innych petersburskich ministerstw i jako taki stanowić może pomoc przy dalszych poszukiwaniach źródłowych w tym Archiwum.

A oto wykaz wszystkich materiałów, jakie odnotowano w trakcie przeprowadzonej kwerendy:

Fond 20:

op. 4, d. 4852, k. 1–118

O założeniu Warszawskiego Towarzystwa dla Oczyszczania i Sprzedaży Spirytusu (m.in. statut);

op. 12, d. 15 i 16a, k. 4–14, 23–27 nn.

Wykaz fabryk i zakładów m. Warszawy w 1890;

op. 12, d. 262, k. 1–611

M. in. sprawozdanie Zarządu Towarzystwa Akcyjnego Fabryki Mebli Giętych pod firmą „Wojciechów” w Warszawie za 1887 (broszura).

Fond 25:

op. 4, d. 612

O zatwierdzeniu statutu Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, 1880 (m.in. spis założycieli, statut).

Fond 37:

op. 7, d. 466, k. 21–24

Kontrakt Magistratu Warszawskiego z Naczelnikiem Wschodniego Okręgu Górniczego Królestwa Polskiego na dostawę płyt żeliwnych dla wykonania nawierzchni jezdni na placu Grzybowskiem oraz ulicach Twardej, Srebrnej, Królewskiej i Chłodnej, 1878.

⁶ *Sankt Petersburg i Warszawa na przełomie XIX i XX wieku. Początki nowoczesnej infrastruktury miejskiej*. Katalog wystawy, pod red. A. Soltana, Warszawa 1999.

Fond 91:

op. 3, d. 236

O szkołach niedzielnych i rzemieślniczych założonych w Warszawie w latach 1875–1892 (m.in. plan miasta z zaznaczeniem usytuowania szkół).

Fond 174:

op. 2, d. 2291, k. 1–15

Referat Departamentu Komunikacji Drogowej i Wodnej z 27 IV 1885 r. o pracach przy regulacji Wisły w Warszawie podjętych dla zapewnienia funkcjonowania wodociągu miejskiego.

Fond 176:

op. 123, d. 3337

O robotach przeprowadzonych w latach 1875–1876 przy wymianie jezdni na moście Aleksandryjskim (Kierbedzia) w Warszawie.

Fond 219:

op. 1, d. 24741, k. 1–2

Pismo Departamentu Górniczego do Komitetu Techniczno-Inspekcyjnego Kolei, z 8 XI 1882 r. w sprawie zwołania do Warszawy zjazdu pracowników przemysłu górniczego Królestwa Polskiego.

Fond 231:

op. 5, d. 4, k. 1–125

O Technicznej Szkole Kolejowej przy Towarzystwie Kolei Warszawsko-Terespolskiej w Warszawie, 1879–1881 (m.in. statut Szkoły);

op. 5, d. 176, k. 39–41

Wykaz terminów egzaminów rocznych i końcowych w tejże szkole, 1891.

Fond 262:

op. 2, d. 1039, k. 1–324

O budowie mostu przez Wisłę w Warszawie 1874–1879 (k. 97a, 169, 196, 200–217, 238, 256, 303 — rysunkowa dokumentacja techniczna).

Fond 381:

op. 46, d. 124, k. 94–96

O powołaniu oddziału przemysłowo–rolnego przy Wystawie Zwierząt Hodowlanych w Warszawie w 1885.

Fond 389:

op. 49, d. 16126, k. 1–41

Regulamin Wystawy Plonów Sadowniczych Królestwa Polskiego w Warszawie, 1884–1886 (od k. 31 spis eksponatów).

Fond 497:

op. 4, d. 3165, k. 4, 49, 131, 533

Afisz teatrow warszawskich, lata osiemdziesiąte XIX w.

Fond 573:

op. 19, d. 29815, k. 1–130

O budowie nowych gmachów dla szpitala i domu opieki Dzieciątka Jezus w Warszawie, 1892–1895.

Fond 733:

op. 150, d. 394, k. 1–488

O zmianie statutu Warszawskiej Szkoły Weterynaryjnej, 1888–1889 (m.in.: historia założenia szkoły w 1840 — k. 14–15, opis stanu szkoły — k. 49–56);

O budowie nowego gmachu dla biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, 1887–1891 (k. 213–219);

op. 164, d. 883, k. 64–68, 70–78

Wykaz instytucji urzędowych i społecznych w Warszawie i na jej przedmieściu Pradze w 1885;

op. 202 d. 494, k. 1–28

Wiadomość o liczbie studentów, wydziałach i programie nauczania Uniwersytetu Warszawskiego w 1880;

op. 202, d. 797, k. 1–163

Sprawozdanie o stanie Uniwersytetu Warszawskiego za 1879;

op. 202, d. 800 k. 1–16

Sprawozdanie o stanie Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych w Warszawie za 1878;

op. 203, d. 2310, k. 1–46

Sprawozdanie o stanie Uniwersytetu Warszawskiego za 1887;

op. 203, d. 2429

Sprawozdanie o stanie szkół realnych w Warszawskim Okręgu Naukowym za 1877;

op. 226, d. 39, k. 30–38

Projekt statutu Warszawskiej Szkoły Felczerów prof. A. Waltera, 1884.

Fond 759:

op. 33, d. 1815

O domu podrzutek przy szpitalu Dzieciątka Jezus w Warszawie, 1885;

op. 34, d. 111

Sprawozdanie o stanie opieki społecznej w Warszawie za rok 1888 (broszura).

Fond 776:

op. 6

O zakazie wydawania gazety „Nowiny Niedzielne” w Warszawie, 1876–1882;

op. 12

O wydawanym przez wojskowy szpital ujazdowski w Warszawie czasopiśmie „Medycinskij Sbornik”, 1886.

Fond 821:

op. 2, d. 130

O naprawie organów w kościele katedralnym Św. Jana w Warszawie, 1880;

op. 2, d. 131

O budynkach i remontach kościołów katedralnych w Warszawie, 1888–1889;

op. 2, d. 133

O budynkach i remontach klasztorów w Warszawie 1883–1904;

op. 2, d. 135, k. 1–123

O remontach kościołów katedralnych w Warszawie 1887–1899;

op. 2, d. 262, k. 1–17

O przekazaniu Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie części ogrodu z kapliczką przy kościele Bernardynów, 1883;

op. 2, d. 377, k. 105–170

O budowie w Warszawie nowego kościoła rzymsko-katolickiego, 1872–1903;

op. 2, d. 1056, k. 1–190

O zgromadzeniu Sióstr Miłosierdzia przy kościele Św. Kazimierza w Warszawie, 1870–1911;

op. 1078, k. 1–177

O cmentarzu Powązkowskim w Warszawie, 1870–1888 (m.in. k. 64 — plan topograficzny cmentarza z zaznaczeniem gruntów przeznaczonych na jego poszerzenie);

op. 2, d. 1252, k. 100–130

O orkiestrze i chórze w kościele katedralnym Św. Jana w Warszawie, 1884.

Fond 835:

op. 1, d. 1038, k. 1

Fasada budynku Warszawskiego Seminarium Duchownego, akwarela, architekt Fedders, 1905;

op. 3, d. 26–28

Fotografie szkół miasta Warszawy, koniec XIX w.

Fond 1270:

op. 1, d. 1125, k. 1–26

O ustanowieniu Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, 1871;

op. 1, d. 1318, k. 1–53

O ustanowieniu Domu Inwalidów w Warszawie, 1879;

op. 1, d. 1334, k. 1–13

O założeniu Towarzystwa Opieki nad Pracą Kobiet w Warszawie, 1879 (m.in. statut);

op. 1, d. 1380, k. 1–52

O budowie i eksploatacji tramwajów konnych w Warszawie przez Brukselskie Towarzystwo Akcyjne, 1880;

op. 1, d. 1412, k. 1–91

O zatwierdzeniu statutu Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń od Gradobicia w Warszawie, 1884 r. (m.in.: k. 27 — tekst statutu, k. 58–61 — spis założycieli);

op. 1, d. 1413, k. 1–96

O budowie kanalizacji i zaopatrzeniu w wodę Warszawy, 1871–1881.

Fond 1284:

op. 43, d. 240, k. 1–46

O mianowaniu generał–majora artylerii Sokratesa Starynkiewicza gubernatorem chersońskim, 1868 (m.in. wykaz przebiegu jego dotychczasowej służby);

op. 223, d. 182, k. 8–9

Program szkoły muzycznej przy Warszawskim Towarzystwie Muzycznym, 1883;

op. 223, d. 208

Statut Warszawskiego Instytutu Muzycznego, 1886.

Fond 1287:

op. 7, d. 2157, k. 1–3

Pismo generał–gubernatora warszawskiego do ministra spraw wewnętrznych z 22 XI 1888 r. w sprawie organizacji targu chmielowego w Warszawie;

op. 9, d. 1476, k. 1–119

O założeniu Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Subiektów Sklepowych w Warszawie, 1884;

op. 20, d. 1136

O zatwierdzeniu statutu Domu Inwalidów w Warszawie, 1888;

op. 20, d. 1154

O zatwierdzeniu nowego statutu Domu–Przytulku dla Kobiet w Warszawie, 1880;

op. 20, d. 1184

O założeniu przytuliska dla nauczycielek w Warszawie, 1881 r. (m.in. statut);

op. 33, d. 11

O budowie głównej hali targowej w Warszawie, 1891–1905;

op. 33, d. 615, k. 1–27

O przydzieleniu pomieszczeń w pałacu Brühla dla Szkoły Rysunkowej, 1876–1889;

op. 33, d. 793, k. 1–8

O oświetleniu Warszawy gazem, 1880–1899;

op. 33, d. 822, k. 1–19

O przebudowie placów targowych w Warszawie, 1882;

op. 33, d. 910, k. 1–20

O ustanowieniu przy magistracie warszawskim stanowiska naczelnego architekta, 1885–1886;

op. 38, d. 2181

O ustanowieniu przy gen. Sokratesie Starynkiewiczzu stanowiska pomocnika prezydenta miasta, 1892.

Fond 1291:

op. 89, d. 7

Dane statystyczne o fabrykach i zakładach miasta Warszawy, 1885.

Fond 1293:

op. 79, d. 19

O uruchomieniu tramwajów konnych w Warszawie, 1881;

op. 79, d. 59, k. 1–28

O budowie nowego miejskiego zakładu gazowniczego w Warszawie, 1881–1885;

op. 85, d. 110, k. 1–77

O budowie głównej hali targowej w miejscu byłych Koszar Mirowskich, 1888–1905;

op. 168, d. 13, k. 1

Plan Warszawy z zaznaczeniem numeracji domów i nazw ulic, 1880;

op. 168, d. 26

Plan Warszawy sporządzony w związku z budową wodociągów i kanalizacji, 1879 r.;

op. 171, d. 1

Ogólny plan sieci wodociągowej w Warszawie ze wszystkimi towarzyszącymi jej urządzeniami, 1880;

op. 171, d. 3, k. 1

Plan ulicy Marszałkowskiej z zaznaczeniem projektowanego kanału, trotuaru i miejsc posadzenia drzew, 1877–1878;

op. 171, d. 28

Projekt budowy kościoła pod wezwaniem Św. Barbary na Koszykach w Warszawie, 1882;

op. 171, d. 31

Projekt przebudowy pałacu Brühla na pomieszczenie urzędu telegraficznego w Warszawie, akwarela, architekt Kozłowski, 1884;

op. 171, d. 35

Projekt przebudowy Teatru Wielkiego w Warszawie, teka z rysunkami, architekci Żochowski i Rittendorf, 1887–1888;

op. 171, d. 47, k. 1

Rzut przebiegu dojazdowej kolejki konnej od rogatki Belwederskiej wzdłuż szosy wilanowskiej do osady Promenada, 1880.

Fond 1343:

op. 15, d. 327, k. 32

Projekt herbu miasta Warszawy, akwarela, 1875;

op. 29, d. 6455, k. 1–4

Podanie starszego radcy Iwana A. Starynkiewicza (ojca prezydenta) z prośbą o wpisanie go wraz z dziećmi: Sokratesem, Julianem, Ariadną i Kleopatrą do księgi rodowej szlachty guberni moskiewskiej, 14 II 1835 r.;

op. 29, d. 6456, k. 1–37

O szlacheństwie Starynkiewiczów, 1854–1855 (m.in.: k. 13 rodowód Sokratesa Iwanowicza, k. 18 — formularz jego ojca Iwana Aleksejewicza);

op. 36, d. 23860, k. 1–16

O szlacheństwie Starynkiewiczów (m.in.: świadectwo służby Sokratesa z 1893 r., zaświadczenie o szlacheństwie, genealogia).

Fond 1411:

op. 1, d. 78, k. 267

Herb Iwana A. Starynkiewicza, zatwierdzony 31 I 1841r., akwarela.

Fond 1424:

op. 1, d. 295

Plan miasta Warszawy, 1885.